

Hoofdstuk 4

DIE SCHIJVE

Ofschoon de Schijf, in de 16e eeuw een praktisch onbewoond akkergebied en centraal gelegen tussen de herdgangen, zelf geen herdgang was, zal ze hier toch als eerste worden beschreven vanwege haar historische belang, zoals we verderop nog zullen zien.

Zoals voor alle herdgangen het geval is, zijn ook voor de Schijf de grenzen betrekkelijk vaag. Wanneer we de Schijf zouden projecteren op een huidige plattegrond van Tilburg, dan kunnen we de grenzen, zoals ze in het begin van de 16e eeuw waren, ongeveer als volgt aangeven:

- Hendrik de Keijserstraat,
- Herstalsestraat,
- Kwaadeindstraat tussen Tongerlose Hoefstraat en Hasseltstraat,
- Wilhelminapark tussen Hasseltstraat en park,
- ten westen van de percelen gelegen aan de westzijde van het Wilhelminapark,
- ten zuiden van de percelen aan het Wilhelminapark en Veldhovenring tot aan de Besterdring, vandaar westelijk van de percelen aan de Heuvel en noordelijk van de percelen aan de Heuvelstraat,
- Heuvelstraat tussen Oude Markt en Zomerstraat,
- noordelijk van de percelen aan de Korvelseweg en het Korvelplein,
- noordelijk van de percelen aan de Berkdijksestraat,
- Burgemeester Van de Mortelplein, vandaar in een rechte lijn tot aan de kruising Friezenlaan–Tubantenstraat,
- Tubantenstraat, Vierwindenlaan tot aan de Burg. Suijsstraat en vandaar in een rechte lijn tot aan de Ringbaan-West,
- langs de Ringbaan-West tot aan de fietstunnel en vandaar in een rechte lijn tot aan de Bokhamerstraat en van hier naar de Hendrik de Keijserstraat.

Het stuk van *die Schijve* tussen Gasthuisring en Besterdring werd de *Veldhovensche Schijf* genoemd.

Soms komt het voor dat percelen die gelegen zijn op de grens van de Schijf nu eens genoemd worden als gelegen in de Schijf, dan weer als gelegen in b.v. de *Rijt* of *Herstal*.

Wegen en paden in de Schijf

Laten we beginnen met de wegen en de paden die de Schijf doorkruisten:

- De *Vorste Cruijswech* [144].
Dit is de huidige Korenbloemstraat vanaf het Korvelplein tot aan de Ringbaan-West. Vandaar is het de Ringbaan tot aan het tunneltje van de fietsroute.

- De *Achterste Cruijswesch* [143].

Deze kruisweg wordt gevormd door de huidige Diepenstraat–De Regenboogstraat–Watertorenplein–Beukenstraat tot aan de achterzijde van het perceel van *De Regenboog*. Vanhier boog de straat in noordwestelijke richting af tot aan de fietsroute en volgde deze dan tot aan het fietstunneltje en kwam hier uit op de *Vorste Cruijswesch*. De straat ging dan in noordwestelijke richting naar de *Rijt* [583] langs de waterlaat de *Werfft* [712].

De beide *Cruijswegen* werden loodrecht gekruist, vandaar de naam kruisweg, door de huidige Meelstraat–Jan Steenstraat en Akkerstraat–Ruysdaelstraat. Vanaf de kruising Ruysdaelstraat met de Korenbloemstraat liep een weg met een boog naar de Berkdijk ter plaatse van de kruising Burgemeester Beckersstraat en Burgemeester Damsstraat.

- De huidige Paterstraat en Capucijnenstraat bestonden indertijd ook al en werden beide aangeduid als *Molenstraat* [500]. Vanaf de plaats waar de Akkerstraat overging in de Paterstraat liep een pad naar de huidige Eikstraat, dat op zijn beurt weer ter hoogte van de Watertorenstraat afboog naar het *Hagelcruijs* [245], gelegen op de splitsing Boomstraat–Elzenstraat, en naar de *Bedbuer* liep. Dit pad heette *Molenpat* [498].
- Op het tracé van de Prunusstraat lag ook een pad en vanaf het *Hagelcruijs* liep eveneens een pad rechtdoor naar de *Vorste Cruijswesch*.
- In het verlengde van de Bokhamerstraat liep een weg, genaamd *Die Vlasstraat* [695], langs een waterlaat met een bocht naar de huidige Boomstraat, *die Hoevenschewech* [351] of *Hoevensche Kerckwech* [350] genaamd. Deze liep door over de Korte Schijfstraat tot aan de Nieuwlandstraat, die *Kerckstraat* [415] heette.
- De Elzenstraat ging, zoals nu nog het geval is, over in de Fabriekstraat, die *Hovels Wechske* [383] genoemd werd.
- Over het tracé van de Pijlijerstraat liep de *Willemsdijck* [719], zo genoemd omdat hij over het land liep van de Hoeve op de Herstal, later de Waterhoef genoemd, die eigendom was van Willem Pijlijers uit Heusden. Deze *Willemsdijck* liep door tot het *Hagelcruijs*. Ter hoogte van de huidige Alleenhouderstraat liep er een weg naar de Noordstraat, ongeveer waar vroeger de Industriestraat was. Ook deze weg werd aangeduid als *Hoevensche Kerckwech*.
- Van de Bokhamerstraat liep als grens van de Schijf een straat over de Hendrik de Keijserstraat en Herstalsestraat naar de Kwaadeindstraat. Het stuk Kwaadeindstraat tussen de Herstalsestraat en de Ringbaan-West bestond nog niet.
- Ongeveer over de Arke Noëstraat liep een weg van de Hendrik de Keijserstraat naar de Keldermansstraat en vandaar kwam deze uit in de Pijlijerstraat, toentertijd *Willemsdijck*.
- Tevens liep er een weg vanaf de hoek van de Hendrik de Keijserstraat met de Lieven de Keijstraat over de Kuiperstraat naar het Wilhelminapark, toen *Velthoven* [673] genaamd.
- Van de Pijlijerstraat liep de huidige Keldermansstraat met een boogje in noordoostelijke richting naar de Pironstraat, die eveneens op de *Velthoven* uitkwam.
- Bovendien liep er een weg over het Tjeuke Timmermanspad en de Vredeman de Vriesstraat tot aan de Pironstraat.

- Als oostgrens van de Schijf diende de *Velthovenschewech* [676] of *Velthovensche Kerckwech* [674], nu Gasthuisring geheten. Deze liep als *Kerckstraat* [465] over de Noordstraat in de Nieuwlandstraat. De huidige Schoolstraat en de Noordhoekring (voormalige Lange Schijfstraat) bestonden reeds.

De veldnamen

De Schijf was, zoals gezegd, praktisch onbewoond, met uitzondering van de oostzijde, de huidige Nieuwlandstraat, waar in de eerste helft van de 16e eeuw al behoorlijk wat huizen stonden, met name aan de oostzijde van deze straat.

In het eerste hoofdstuk hebben we gezien dat er op het grondgebied van het latere Tilburg minstens een viertal domeingoederen heeft gelegen die elk bestonden uit meerdere hoeven en minstens één 'hovel'. Een van deze domeingoederen werd gevormd door het *Goet ten Herstal*. Welnu, de Schijf vormde waarschijnlijk het grote akkergebied dat oorspronkelijk tot dit goed behoorde.

De Schijf moet ook nog om een andere reden het centrum geweest zijn van het vroeg-middeleeuwse dorp Tilburg; hier kwamen vermoedelijk de vrije inwoners van Tilburg bijeen voor de gemeenschapsvergadering. De naam *die Scijve* duidt hier namelijk op en ook de toponiemen *het Wijnstuck* [717] en *die Scipvliet* [616] lijken te wijzen op de plaats van de dingvergadering. Het *Wijnstuck* of *Vijnstuck* moet gelegen hebben ofwel daar waar nu Bouwmarkt Formido is gevestigd, ofwel aan de Elzenstraat waar kortgeleden het kantoor van de Vereniging voor Volkshuisvesting Tilburg stond.

Het is daarom niet toevallig dat op de splitsing van Boomstraat en Elzenstraat de *Bedbuer* [16] lag, een stuk grond dat altijd bezit van de kerk is geweest, en tevens de plaats waar volgens de kaart van Diederik Zijnen (1760) een Tiendpaal stond. Bovendien stond hier ook *het Hagelcruijs* [245]. De naam *Bedbuer* betekent niets meer en niets minder dan *Bedehuis*. Daar *Bedbuer* een oude Germaanse naam is voor bedehuis is het vrijwel zeker dat hier het eerste kerkje van Tilburg gestaan heeft. Het kerkje was goed bereikbaar, want volgens de kaart van Zijnen kwamen hier vele wegen en paden samen, waaronder:

- de *Hoevensche Kerckwech* [350], waarvan een deel nu Boomstraat heet;
- de *Rijtsche Kerckwech* [586];
- de huidige Elzenstraat, die soms *kerckwech* wordt genoemd;
- een pad waar nu de Prunusstraat ligt, zodat men van Korvel via de (latere) Diepenstraat naar de kerk kon gaan;
- een pad, lopende van de Paterstraat over de Eikstraat naar de *Bedbuer*;
- een pad van de Pijlijerstraat naar de *Bedbuer*.¹

Was dit kerkje blijven bestaan, dan zou de Schijf mogelijk het centrum zijn geworden van de stad Tilburg.

1 Probleem hierbij is echter dat dezelfde wegen in later tijden, d.w.z. nadat de domeinkerk parochiekerk was geworden, gebruikt werden door de inwoners van de Reit en de Hoeven om naar de kerk aan de Markt te komen.

Naast de reeds genoemde, zeer belangrijke toponiemen, hebben we in de Schijf nog vele veldnamen. Allereerst is daar de *Pijlijer Hoeve* |556|, ook genaamd *Hoeve aan den Heerstal* |340|. ² Woonhuis en stallen waren weliswaar buiten de Schijf gelegen, maar het bijbehorende akkerland lag geheel binnen het hier besproken gebied. Deze akkers waren van het woonhuis uit te bereiken via de *Willemsdijk* |719|. Dit is het deel van de Pijlijerstraat tussen de Hendrik de Keijserstraat en de Keldermansstraat. Aan de *Willemsdijk* lag ook de *Dijckacker* |154|, *Lijske Goijaert Acker* |469| en de *Maesacker* |477|. Verder stond er nog een holle eikeboom, *de Eijck* of *Hoolen Eijck* |176|. Naar deze eikeboom is de huidige Eikstraat genoemd. Waar deze eik precies gestaan heeft is moeilijk te zeggen, doch waarschijnlijk in de buurt van de kruising Pijlijerstraat en Alleenhouderstraat, waar nu het goederenemplacement van de spoorwegen is. De eik stond er nog in 1792, en vermoedelijk ook later nog. Langs (en naar) deze eik liepen minstens twee wegen of paden; (een van) beide paden (kan) kunnen in de volksmond reeds Eikstraat hebben geheten.

Bij de *Bedbuer* ontsprong een waterlaat, eveneens *Bedbuer* genaamd, die naar de *wolspoel* aan de Herstal liep. ³ Langs deze weg liep, zoals gezegd, een weg genaamd *die Vlasstraet*. Tussen deze *Vlasstraet* en het goed van de Pijlijerhoeve bevonden zich in de nabijheid van de poel bij de Herstal:

- *het Coppenhecken* |109|,
- *de Coppenhoff* |110|,
- *die Coppensacker* |111|,
- *die Coppenstraet* |112|, en
- *die Coppenweij* |113|,

alle gelegen waar nu het reeds eerder genoemde goederenemplacement zich bevindt. Hier lagen ook *de Gheer* |199| en *dat Geerken* |196|. Bij de Hazelaarstraat lag de *Elsacker* |180| en op de Hart van Brabantlaan lag een akker genaamd *de Streep* |646|.

Ten noorden van de Elzenstraat bij de Populierstraat lagen de *Gulden Bodem* |238| en *de Scipvliet* |616|.

Zoals in het hoofdstuk over de waterlopen en -laten vermeld, begon de *Hoogh Soo* |372| bij de Missionarisstraat en liep ze ongeveer langs de Dionysiusstraat en Acaciastraat naar het noorden. Ten westen hiervan, boven de Elzenstraat, was de akker de *Langen Pael* |430|. De bodem lag hier kennelijk wat lager, aangezien aan de oostzijde van de waterlaat *dat Leege Stucken* |447| lag; bij de Lochtstraat bevond zich een akker genaamd *de Mortel* |507|.

Op de kruising Noordhoekring en Spoorlaan stond *de Dorenboem* |164|. Waar nu het Dudokhof is, lag *die Hoghenacker* |364| en tussen de Vredeman de Vriesstraat en Cornelis de Vriendtstraat lag *dat Hubenlandt* |386| of *dat Huijbenlandt* |390|.

2 Hoeve is hier een grondmaat. De Hoeve van de Herstal was een van de hoeven die tot het Goet ten Heerstal behoord moeten hebben.

3 Zie hoofdstuk 3, 'De Tilburgse waterlopen'.

Laten we op onze schreden terugkeren en ons weer naar de *Vlasstraet* wenden, dan vinden we tussen deze straat en de waterlaat *de Werft* [713], onder de Bokhamerstraat, *die Willichacker* [720], bij het Reitseplein, waar nu de Ringbaan-West is, de *Martens Acker* [483], de *Reijnenacker* [575] op het Reitseplein, *die Crommenacker* [136] en de *Steltacker* [636] ongeveer bij de kruising Ringbaan-West – Hart van Brabantlaan. *Dat Haverland* [258] lag aan de Beukenstraat bij het Vervoercentrum; en bij het Hagelkruisplein moeten we de *Grote Acker* [222] zoeken. Bij de Kastanjestraat en de Missionarisstraat ten slotte lagen de *Vroukesacker* [705] en *dat Wijnstuck* [717].

Tussen de *Achterste Cruijswech* [143] en de *Vorste Cruijswech* [144], d.w.z. tussen Diepenstraat met De Regenboog- en Beukenstraat aan de oostkant en de Korenbloemstraat en Ringbaan-West aan de westzijde, lag een lager gelegen gebied, waar veel wilgestruiken groeiden en dat daarom *die Werft* [713] werd genoemd. Aan de zuidzijde werd dit gebied begrensd door de Ruysdaelstraat en in het noorden door het Vervoercentrum.⁴ De waterlaat *de Werft* [713] liep door het westelijk gedeelte van dit gebied. In ditzelfde gebied moeten we de akker *het Dal* [146], de *Bijesinck* [29] en de akker *de Werft* [712] zoeken.

Op de driehoek omsloten door Meelstraat, Paterstraat en Capucijnenstraat stond de *Corvelsche Moelen* [122], de *Wijntmoelen van Corvel* [718], vermoedelijk een houten standerdwindmolen, ook wel *Molen op Corvel* [495] genoemd. Bij de molen lagen de *Moelenhoeck* [492], een akker genaamd *de Verloren Cost* [687], de *Molenbocht* [496] ten oosten van de Paterstraat, en de *Zwartenberch* [738]. Tussen de Capucijnenstraat en de Meelstraat lagen de *Langenacker* [437] en de *Corten Acker* [118].

Omsloten door Korenbloemstraat en Diepenstraat, Korvelplein en Jan Steenstraat lag *die Avenbraeck* [11] met daarin gelegen *dat Neijwenlandt* [510] en de *Weeckenacker* [708]. Ten zuiden van dit gebied, tussen de Berkdijksestraat en de Korenbloemstraat bevonden zich de akker de *Bosch* [61], de *Boschacker* [62], *Meeukes Acker* [484] en de *Rijacker* [580]. Deze laatste lag waar nu de fabriek van De Regenboog staat.

Op de grens van de Schijf en de Rijt lag de *Heijn Will Leijten Acker* [289], *die Hoeckstraet* [321] alsmede *die Suet Zoeij* [652] als arm van de waterlaat de Werft.

De volgende akkers die in de Schijf gelegen waren, hebben wij niet kunnen lokaliseren, nl.:

- *de Dorenbosch* [166],
- *die Cruijsacker* [141], en
- *het Gheloeckt* [202].

Tot de Schijf behoorde ten slotte ook nog het *Hoewelstraetke* [348], zoals de Tuinstraat, Fabriekstraat en Poststraat werden genoemd.

4 Bedenk dat de Bredaseweg nog niet bestond; dit was dus een vrij groot gebied.